

Türkmenlerin Kökeni ve Afganistan'a Yerleşmeleri

Nuryağdı SOYER¹

Öz: Bu makalenin amacı Türkmenlerin kökeni hakkındaki görüşleri değerlendirmeyi ve Afganistan'daki yerleşim süreçlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Makalede tarama, tahlil ve sentez yöntemleri kullanılmıştır. Türkmenlerin soyu Oğuz Türklerinin atası olduğu kabul edilen efsanevi Oğuz Han'a dayanmaktadır. Bazı Oğuz kabileleri için X. yüzyıldan itibaren Türkmenler diye bahsedilmeye başlanmıştır. Bu kabileler için bir müddet Oğuz ve Türkmen kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılırken daha sonra onlara Türkmenler denilmiştir. Türkmenlerin asıl vatanı, Orta Asya'da Ceyhun nehri ile Hazar Denizi arasında uzanan bozkırlardır. Eskiden göçebe yaşam tarzına sahip olan ve hayvancılıkla uğraşan Türkmenler, hayvanlarıyla beraber Orta Asya bozkırlarında farklı sebeplerle hep göç etmişler ve yerleşik hayata geçmeleri epey zaman almıştır. Afgan Türkistan'ı da denilen Afganistan'ın kuzey bölgesi aslında Büyük Türkistan'ın doğal bir parçasıdır. Bu yüzden Güney Türkistan da denilen bu bölgede hep Türkler yaşamıştır. Günümüzde de çoğunluğunu Özbekler ve Türkmenlerin oluşturduğu birçok Türk boyu bu bölgede dillerini, geleneklerini ve kültürlerini yaşatmaktadır. Günümüzde idari birim olarak 34 vilayete bölünen Afganistan'ın 10 vilayetini kapsayan Afgan Türkistan'ında Türkçe bilen birisi dil sorunuyla karşılaşmamaktadır. Çoğunluğu 1920'li ve 30'lu yıllarda, Sovyetlerin zulmünden kaçarak, günümüz Türkmenistan Cumhuriyeti topraklarından göç edip Afganistan'a yerleşmiş olan Türkmenler, Afganistan'ın kuzey bölgesini kendilerine kalıcı yaşam yeri olarak seçmişlerdir.

Anahtar kelimeler Türkmenlerin kökeni, Oğuz Han, Güney Türkistan, Afganistan Türkmenleri.

The Origin of Turkmens and Their Settlement in Afghanistan

Abstract: This article aims to evaluate the views on the origin of the Turkmens and to reveal the processes of their settlement in Afghanistan. Scanning, analysis, and synthesis methods are used in the article. The lineage of the Turkmens is based on the legendary Oghuz Khan, who is (considered to be) the ancestor of the Oghuz Turks. Some Oghuz tribes began to be referred as Turkmen from the 10th century onwards. For a while, the words Oghuz and Turkmen were used as synonyms for these tribes, but later they were called Turkmens. The original homeland of the Turkmens is the steppes stretching between the Amu Darya River and the Caspian Sea in Central Asia. The Turkmens, who used to have a nomadic lifestyle and were engaged in animal husbandry, always migrated with their animals to the steppes of Central Asia for different reasons, and it took a long time for them to settle down. The northern region of Afghanistan, also called Afghan Turkestan, is actually a natural part of the Greater Turkestan. That is why Turks have always lived in this region also called South Turkestan. Today, many Turkic tribes, consisting mostly of Uzbeks and Turkmens, keep their languages, traditions and cultures alive in this region. Nowadays, someone who speaks Turkish in Afghan Turkestan, which covers 10 provinces of Afghanistan, which is divided into 34 provinces as an administrative unit, does not face a language problem. The Turkmens, most of whom fled from the oppression of the Soviets in the 1920s and 30s, migrated from the territory of today's Republic of Turkmenistan and settled in Afghanistan, choosing the northern region of Afghanistan as their permanent living place.

Keywords: Origin of Turkmens, Oghuz Khan, Southern Turkestan, Turkmens of Afghanistan

¹ Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi, E-posta: nilsoyer2@gmail.com / ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9449-1300>.

Giriş

Türkmenler asırlardır Orta Asya bozkırlarında göçebe olarak yaşamış bir millettir. Konar-göçer hayat tarzına sahip olan Türkmenlerin kökeni Oğuz Türklerinin atası olduğu kabul edilen efsanevi Oğuz Han'a dayanmaktadır. "Diğer bazı Türk grupları gibi uzun yıllar göçebe bir hayat süren Türkmenler, Oğuz grubuna mensup Türk boylarındandır" (Kara, 2002, s. 235). Faruk Sümer, X. yüzyılda yaşamış olan İslam coğrafyacısı İstahri'ye istinaden oğuzların yaşadığı bölgeyi şu şekilde alıntılanmaktadır: "X. yüzyılın birinci yarısında Oğuzlar, Hazar Denizi'nden Sir (Seyhun, İnci) ırmağının orta yatağındaki Fârâb (XI. yüzyıldaki Türkçe adı ile Karaçuk) ve Isfıcab yörelerine kadar olan yer ile bu ırmağın kuzeyindeki bozkırlarda yaşıyorlardı" (Sümer, 1972, s. 33). Türkmenler, Orta Asya'nın yüksek obaları ve yaylalarında asırlar boyunca çobanlık ve hayvancılık yapmış ve bozkır hayatı yaşamışlardır. Günümüzde de Türkmenlerin büyük çoğunluğu Karakum Çölünün de sınırları içinde bulunduğu Türkmenistan Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar.

Daha eskilerden bu topraklarda yerleşmiş bulunan Türkmenler bulunsa da yoğun olarak 1920'li ve 30'lu yıllarda Sovyetlerin yoğun baskısından kaçan Türkmenler Afganistan'a göç etmişlerdir. "Türkmenlerin en son göçü 1930'ların başlarında yaşandı ki bunlardan bazıları, başta Sarıklar olmak üzere Sovyetlerin zorla Kollektifleştirmesinden Afganistan'a kaçmışlardı" (Bregel, 2003, s. 74). Afganistan Türkmenleri, günümüzde Afganistan sınırları içinde yer alan Güney Türkistan'da yerleşik hayata geçmişlerdir. "Afganistan Türkmenleri, Afganistan'ın kuzey kısmında yaşamaktadırlar. Bunlar; Amuderya'nın kıyı kesimlerinde Andhoy ile Akça'nın kuzeyinde Belh ve Faryab illerinin sınırında yerleşmişlerdir" (Kara, 2002, s. 249). Türkmenler Afganistan'da yerleşik hayata geçtikten sonra da dillerini, eski geleneklerini ve kültürlerini korumayı başarmışlardır. Türkmence konuşmakta olan Afganistan Türkmenleri, yakın zamana kadar, bahar aylarında koyun sürülerinin bulunduğu meralara göç ederek göçebelik özelliklerini bile devam ettirmişlerdir. Afganistan Türkmenleri, sahip oldukları özgün gelenek ve kültürleri ve ürettikleri el dokuma halıları ve astragan kürk yapımında kullanılan karakul kuzularının postu gibi ürünleriyle Afganistan toplumunda önemli bir yere sahiptirler. Bu açıdan ülke ekonomisine ciddi katkılar sağlamaktadırlar. Genellikle tarım, hayvancılık ve halıcılıkla uğraşan Türkmenler Afganistan'ın Badgis, Faryab, Cevizcan, Belh, Kunduz, Bağlan, Herat vilayetlerinde yaşamaktadırlar.

Türkmen Kelimesinin Etimolojisi

Türkmen kelimesinin ilk defa X. yüzyılda yazılı olarak kullanıldığına rastlanmıştır. Kaynaklarda, İslam coğrafyacısı Mukaddesî (Makdisî)'nin X. yüzyılın ikinci yarısında İslam

ülkesinin Orta Asya'daki sınırında bulunan yerleri anlatırken Türkmen adını iki yerde kullandığı aktarılmaktadır. Türkmen kelimesi XI. yüzyıldan itibaren Oğuz kabilelerine verilen addır. Kafesoğlu'na (1958: 87) göre on birinci asrın ortalarında, Yakın Doğu'da Büyük Selçuklu İmparatorluğunu kurmak suretiyle Orta Çağ tarihinde çok ehemmiyetli bir rol oynamış olan Türk kabilelerine 'Oğuz' yanında 'Türkmen' de denilmiştir. "Oğuz ve Türkmen kelimesini izah ederken müellif ve müverrihler muhtelif faraziyeler ileri sürseler de esasta birleşirler: Oğuz ve Türkmen aynı Türk şubesinin adıdır" (Eröz, 1991, s. 17). Kaşgarlı Mahmut da büyük Lügatinde 'Oğuz Türkmenler' veya 'Türkmen Oğuzlar' şeklinde bahsetmiştir. Faruk Sümer (1972) Oğuzlardan İslamiyet'i kabul eden topluluklara, onları gayrı Müslim kardeşlerinden ayırt etmek için, Mâverâünnehir Müslümanlarınca Türkmen adının verildiğini belirtir. Türkmen adının anlamı, yapısı ve etimolojisi konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Kafesoğlu'na (1958) göre, Türkmen kelimesi ilk olarak XI. asrın Türk asıllı müellifi Kaşgarlı Mahmut'un büyük lügatinde izah ediliyor. "Türkmen" adının "Türk" kelimesi ve "manend", "iman" ve "men/man" eklerinden türediği hususunda görüş farklılığı vardır. Bu görüşlerden biri Türkmen adının, "Türk" adı ile Farsça "manend" (benzer) ekinden türediği ve Türk'e benzer anlamına geldiği yönündedir. Faruk Sümer, büyük âlim el-Biruni ve Kaşgarlı Mahmut'un bu görüşte olduğunu ve XI. yüzyılda bu fikrin yaygın olduğunu ifade etmektedir. Bazı araştırmacılara göre de Türkmen adı, iman etmiş Türk, Müslüman olmuş Türk anlamına gelen Türk-i İman'dan gelmektedir. Bir diğer görüş de Türk sözcüğünün, Fasça'da ben demek olan "men" ekini aldığı ve Türkmen adının "Ben Türküm" anlamına geldiğini savunur. Vambery'e (1993, s. 47) göre, Gurgan ırmağı ile Ceyhun nehri arasındaki topraklarda yaşayan göçebe oymaklar ve aşiretlere ad olarak verilen "Türkmen" sözcüğüyle "saf Türk" anlamı anlatılmak isteniyor. Kafesoğlu'na göre Vambery, Türk men '(ben) Türküm' izah tarzını Türk dili kurallarına uymadığı için reddetmiştir. Türkmen adı ile ilgili diğer görüşleri Kafesoğlu şu şekilde açıklamaktadır:

Akkâ psikoposu J. V. Ariac'a göre, kelime, Türk ile Kuman sözlerinin birleşmesinden doğmuştur. Hüseyin Hüsamettin'e göre men Türkçe büyüklük eki olup, Türkmen 'büyük Türk' demektir. Necip Asım'a göre, kelime, Türk ile adam manasına gelen man'dan tereküp etmiştir ve 'Türk eri' tabirinin tercümesidir. S. A. Dilemre, Asurca 'tüccar' demek olan tuggar kelimesini Türk ile münasebete getirerek Türkmen'in ticaret adamı, kervan adamı olabileceğini söyler. Jean Deny, Türkçedeki -men, -man ekinin, kocaman, karaman, şişman vb. sözlerinde görüldüğü üzere, birleştiği kelimeye augmentatif (mübalağa, fazlalık, büyüklük, üstünlük) manası verdiğini tespit ile, "Türk" ve "men" den mürekkep Türkmen tabirinin de 'koyu Türk, halis kan Türk' manasına geldiği neticesine varmıştır. L. Ligeti de, esas olarak Vambery nazariyesine uymakla beraber, Türkmen adını 'aslı Türk' diye manalandırmaktadır. Jean Deny'nin yaptığı izah GY. Nemeth, V. Minorsky, GY. Moravesik taraflarından isabetli görülmüş, nihayet son yıllarda O. Pritsak tarafından tekrarlanmıştır (Kafesoğlu, 1958, s. 122-123)

Kafesoğlu tüm bu tarihi kaynaklardaki farklı görüşleri verdikten sonra kendi kanaatinin Deny'i destekler mahiyette olduğunu belirtse de, Türkmen kelimesinin aslı ve menşei konusunda ileri sürülen görüşlerin bir yakıştırmadan ibaret olduğunu ve bugüne kadar konunun tam olarak açıklığa kavuşturulamadığını belirtir.

Türkmenlerin Fiziksel Görünüş ve Kişilikleri

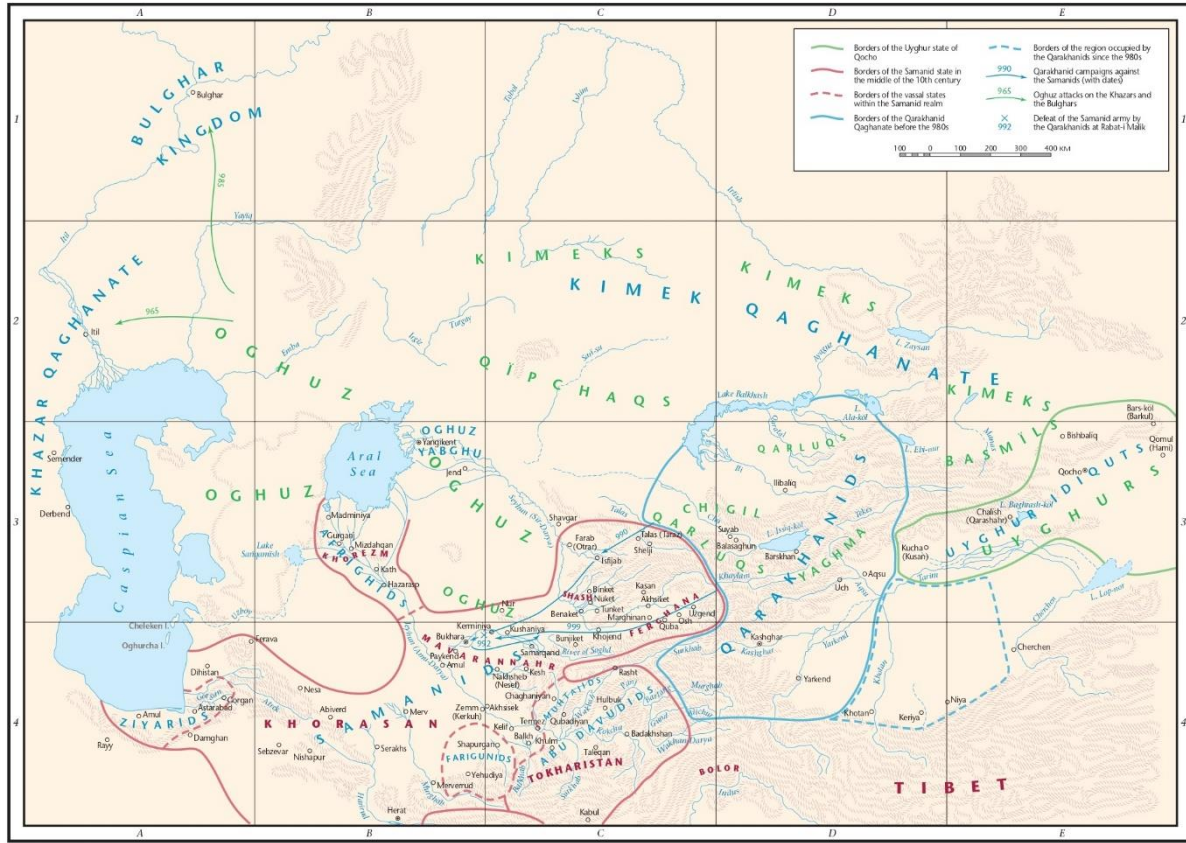
Eski Türkmenlerin görünüş ve kişilikleri hakkında fazla bilgi olmadığını aktaran Faruk Sümer, İbn Fadlan'a atıfta bulunarak Türkmenlerin kişiliklerini şu şekilde ifade eder: "Oğuzların mizaç ve seciyelerine (kişilik) gelince, bilgi azlığından bu hususlarda tam ve kesin hükümler vermek pek kolay olmuyor. Ancak şunları söylemek mümkün olabilir ki, Oğuzlar yaşadıkları hayat tarzı ve muhitin (çevrenin) çetin şartlarının tesiri ile oldukça sert mizaçlı kimselerdi. Savaşçı olmak başlıca faziletlerden biri idi. Buna karşılık onlar, namuslu, doğru ve konuksever insanlardı" (Sümer, 1972, s. 49). Yine kaynaklarda Türkmenlerin fiziksel görünüşleri ile ilgili onların sarıya yakın kahverengi tenli, elmacık kemikleri yüksek, siyah gözlü, saçları düz ve siyah, yetişkin Türkmen erkeklerinin saçlarını tıraş ettiği anlatılmaktadır. Türkmenlerin çoğu çekik gözlü ve buğday rengi tenlidir.

Fransız tarihçi, Grousset (1980), Türkmenlerin fiziksel görünüşleri ve özellikleri ile ilgili şu açıklamalarda bulunur: Türkmenler kısa boylu ve sağlamdırlar, başları büyük ve yuvarlaktır. Yüzleri geniş, elmacık kemikleri çıkıktır. Bıyıkları gür ve sakalları az ve kulakları uzundur. Gözleri ve kaşları badem şeklindedir. Erkekler saçlarını tıraş ederler ama alınlarında kâkül bırakırlar. Geniş ve uzun elbise giyerler. Deri şapka ve deri ayakkabı giyerler. Türkmenlerin gözleri çekiktir. Uzun yıllar boyunca göçebe yaşam tarzını benimsemiş olan Türkmenlerinin kişilik ve hatta görünüşleri yaşam tarzlarından etkilenmiştir. Genelde gözleri çekik olan Türkmenler samimi ve uyumludurlar.

X. Yüzyılda Türkmenler ve Yurtları

Türkmenlerin kökeni, tüm Oğuzların atası olan efsanevi Oğuz Han'a kadar uzanır. "Türkmenler kabile farklılıklarına rağmen, ortak bir kökene sahip ve aynı halka ait olduklarının çok iyi farkındadırlar. En azından 20. yüzyılın ortalarına kadar, Orta Asya'nın çeşitli Türkmen kabileleri arasında, kökenlerinin efsanevi Oğuzhan'a kadar uzandığını gösteren yazılı aşiret şecereleri (veya soy ağaçları) bulunuyordu" (Bregel, 2003, s. 74). "Tüm Türkmenlerin atası, Oğuzların isim babası (eponim) olan Oğuz Han'dır" (Sarkisyanz'dan aktaran Liechti-Stucki, 1991, s. 27). XIII. yüzyıllardaki tarihi kaynaklarda geçen soy kütüğüne göre, 24 Oğuz boyu vardır. Bu 24 Oğuz boyunun çoğunun adı hala günümüz Türkmen boylarının adlarıdır. Bregel'e göre X. yüzyılın ortalarına gelindiğinde çoğu Karluklar ve Oğuzlardan Müslüman olmuş çeşitli

Türk grupları Samanilerin kuzey sınırlarında şekilleniyordu ve onlara Türkmenler denmeye başlanmıştı. “Karahanlı Türklerinden kısa bir süre sonra, başka bir Türk grubu olan Oğuzlar, Samani devletinin kuzey sınırlarına yerleştiler” (Bregel, 2003, s. 22). “Hazar Denizi’nin doğusundan Karaçuk dağlarına kadar uzanan çöl bölgesine, Belhî’den alıntı yapan müellifler Oğuz bozkırı adını verirler. XIII. yüzyılda Türklerin bu çöle Karakum dedikleri anlaşılıyor” (Sümer, 1972, s. 34).

Kaynak: (Bregel 2003), X. yüzyıllarda Oğuzların yaşadığı ve göç ettiği yerler haritası

IX. yüzyıla gelindiğinde Oğuzlar batıya göç etmiş ve Orta Asya'nın Aral Gölü ve Sir-Derya nehrinden kuzeye ve batıya uzanan bozkır bölgelerine yerleşmişlerdi. Sümer'e göre, İbn Havkal, İstahrî'den naklen Oğuz ülkesinin batıda Hazar Denizine dayandığını ve X. yüzyılın başlarında, o zamana kadar gayri meskûn olan Hazar Denizi'nin doğu tarafındaki Siyah-Kûh (Kara-Dağ) yarım adasının onlar tarafından işgal ve iskân edildiğini ve bundan dolayı bu yarım adanın Türkçe Mangışlağ adını aldığını belirtir. Türkmenlerin, XII. yüzyıla gelindiğinde ise Yakın-Doğu, Mâverâünnehir, Mangışlak, Balaban bölgelerinde yurt tutmuş oldukları görülüyor. “Oğuz veya Türkmenler, Selçuklular idaresinde ve sonra, dalgalar halinde, Yakın Doğu ülkelerine gelmiş olmakla beraber, XII. yüzyılın ikinci yarısı ile Moğol istilâsı zamanında yine onlardan mühim bir kısmının Buhara yakınlarından, Cend ve Yeni-Kent'e kadar uzanan

sahada yaşadıkları görülüyor” (Sümer, 1972, s. 111). Orta Asya bozkırlarında sürekli olarak göç eden Türkmenlerin bu göçebe hayat tarzı XX. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu süreç 1930’lu yıllarda Türkmenlerin Afganistan topraklarına yerleşmesine kadar devam etmiştir.

Oğuz Yabgu Devleti

Oğuz Yabgu Devleti, Oğuz Türkleri tarafından, Hazar Denizi ve Aral Gölü arasında kalan bir bölgede VIII. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. Devletin başında Yabgu adında hükümdar bulunuyordu. “Oğuz Yabgu Devleti’nin başkenti Yenikent idi. Yabgu (hükümdar) kışın, Sir-Derya suyunun ağzına yakın bir yerde bulunan Yenikent’te oturuyordu” (Sümer, 1972, s. 53, Bregel, 2003, s. 22). Faruk Sümer birçok tarihi kaynağa dayanarak şunları belirtiyor: “Oğuz yabgu devleti X. yüzyılın birinci yarısında müstakil ve kudretli bir devlet idi. Onlar hiç bir zaman şu devlete veya bu kavme tâbi olmamışlardır. Onlar, çok yiğit ve savaşçı bir kavim idiler” (Sümer, 1972, s. 54).

24 Oğuz boyundan biri olan Kınık boyu da bu bölgede yaşıyordu. X. yüzyılın son çeyreğinde Kınık boyundan Selçuk adında bir ordu komutanı Yabgu ile arası bozulduğu için Seyhun’un üst kısımlarındaki Cend’e kaçtı ve orada kendisi ve beraberindekiler Müslüman oldular ve kısa süre sonra Türkmen adı bu Müslüman Oğuzlar için kullanılmaya başladı. “Çok geçmeden Oğuz Yabgu’su da Müslüman oldu. Selçuk ile beraber Yabgu’dan ayrılan Türkmenlerden bazıları Maveroun-Nehr’de ve Sir-Derya ile Amuderya arasında göçebe olarak yaşamaya başladılar” (Bregel, 2003, s. 22). Bregel’e göre, XI. yüzyılın başlarında Türkmenler batıya doğru, Bereketli Hilal’e ve Kuzey Afrika’ya kadar göç ettiler. Sümer’e göre, XI. yüzyılın başlarında Aşağı ve Orta Seyhun bölgelerinde iktisadi hayat ileri bir seviyeye ulaşmış ve bu bölgede yeni şehirler kurulmuştu. Bu dönemde Oğuzlardan büyük bir kitle yerleşik hayata geçmişti. Yerleşik Oğuzlar genellikle göçebelerin siyasî faaliyetlerine ve göçlerine katılmayıp Moğol istilâsına kadar şehirlerde oturdular, istilâ sırasında İran’ın Horasan bölgesine kaçtılar, İran’ın istilâ edilmesi üzerine Anadolu’ya geldiler.

Mangışlak

Mangışlak yarımadası, günümüz Kazakistan sınırları içinde, Hazar Denizi’nin doğu kenarında bulunan dağlık bir bölgedir. Eski adı Siyahkûh (kara dağ) olan bu yarımada Kazakistan’ın, merkezi Aktav şehri olan Mangistav Eyaleti’nin sınırları içinde yer almaktadır. Kaynaklara bakıldığında, Oğuzların bu bölgede X. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar yaşamış oldukları anlaşılmaktadır. Mangışlak adının nereden geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ahamet Taşağıl’a göre Mangışlak adının eski Türklerin ve özellikler Oğuzların hayvan sürülerini bu yarımada barındırmalarından dolayı “bin kışlak” anlamına gelen Ming-

Kışlağ'dan geldiği kabul edilmektedir. “En güçlü Türkmen kabileler grubu, XVI. yüzyıldan önce, görünüşe göre Salor boyunun liderliği altında, Mangışlak yarımadasına yerleşmişlerdir” (Bregel, 2003, s. 73). “Türkmenlerden mühim bir küme daha X. yüzyıldan beri bu bölgede yaşamakta idi. Mangışlak’ın coğrafi durumu sebebiyle buradaki Türkmenlerin Moğol istilâsından dahi müteessir olmadıkları anlaşılıyor. Türkmenler burada ilk önce Altın-Ordu hanlarına, sonra da Harezmi hükümdarlarına tâbi olarak XVII. yüzyıla kadar oturmuşlardır” (Sümer, 1972, s. 112).

Bregel’e göre, XVI. yüzyılda Salorlar, kuzeyde Mangışlak’tan güneyde Horasan dağlarına kadar uzanan bölgelerde bulunuyorlardı ve onlar Ichki (iç) ve Tashqi (dış) olmak üzere iki ana gruba ayrılıyorlardı. Faruk Sümer’in Mangışlak yarımadası ile ilgili, İbn Havkal ve Minorsky’nin de İstahri’den alıntı yaptığını belirttiği bir cümle şu şekildedir: “X. yüzyılın başlarında, o zamana kadar gayri meskûn olan Hazar Denizi’nin doğu tarafındaki Siyâh-Kûh (Kara-Dağ) yarımadası onlar tarafından işgal ve iskân edilmiş ve bundan dolayı bu yarım ada Türkçe Mangışlağ adını almıştır”.

Afganistan’ın Kuzey Sınırlarının Belirlenmesi

Afganistan’ın, komşu ülkeler ve hanlıklar ile sınırlarının belirlenmesi farklı tarihlerde gerçekleşmiştir. Ülkenin kuzey sınırları XIX. yüzyılın son çeyreğinde tespit edilmiştir. “Çarlık Rusyası güneye doğru Orta Asya’ya yayılmaya başlamadan önce Afganistan’ın kuzey sınırları, ülkenin yerel hükümdarları ile Orta Asya hanları arasında tespit edilmişti” (Ârız, 2003, s. 52). Rusların Orta Asya’ya yayılmaya başlamasıyla endişeye kapılan ve önlem almaya çalışan İngilizler, ilk önce Afgan Kralını Ruslarla ülkesinin kuzey sınırlarını belirlemeye teşvik ettiler. Daha sonra sınırların belirlenmesi üzerine zamanın İngiliz ve Rus dışişleri bakanları Lord Granville ve Prince Gorchakov başkanlığında bir komisyon kuruldu ve 1873 yılında Çarlık Rusyası ve Afganistan arasındaki sınırlar harita üzerinde tespit edildi. Ancak Ruslar bu karara bağlı kalmayıp güneye doğru yayılmaya devam ettiler. 1885 yılında çıkan çatışmada Afgan askerleri Ruslara karşı Penjdih’i savunamayıp çok kayıp verdiler. Yine İngiltere’nin araya girmesiyle Afganistan’ın kuzey batı sınırlarının yeniden belirlenmesi için Afgan, İngiliz ve Çarlık Rusya’sı taraflarından oluşan bir komisyon oluşturuldu ve Riage Way sınır çizgisi diye anılan hudut hattı 1887 yılında harita üzerinde belirlendi. Daha sonra 450 kilometre olan bu sınır çizgisini İngiliz ve Rus temsilcileri tarafından arazi üzerinde direklerle işaretlendi. Sovyetler Birliği de 1887 sınır çizgisini tanıdı ve günümüzde de bu hudut hattı geçerliliğini korumaktadır. Afganistan’ın kuzey sınırları gibi batı sınırları da epey tartışılmıştır.

Afganistan'ın batı sınırları anlaşmazlığını da Fahrettin Altay Paşa çözmüştür. Afganistan ve İran sınır anlaşmazlıkları üzerine 1935 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nden aracı olmasını isterler. "Bu talep üzerine Türkiye, Fahrettin Altay Paşa'yı Afganistan'ın batı sınırlarını belirlemek üzere görevlendirir" (Ârız, 2003, s. 69). Fahrettin Altay Paşa araştırmalarını yaptıktan sonra Afganistan ve İran arasındaki sınır çizgisini belirler. Afganistan'ın batı sınır çizgisi Fahri sınır çizgisi olarak anılmaktadır.

Komünist Reformlar ve Türkmenlerin Afganistan'a Göçü

Her ne kadar Afganistan Türkmenlerinin büyük çoğunluğu 1915 yılında başlayan göçler sonucu gelmiş iseler de Afganistan topraklarında daha önce yerleşmiş bulunan Türkmenler de vardı. "Afganistan Türkmenleri, XX. yüzyılın ilk çeyreğinden önce Afganistan'da nispeten az Türkmen'in bulunduğunu kabul etmektedirler" (Slobin, 1976, s. 13). Larry Clark'a (1998) göre, Ortaçağdan kalma en eski yerleşimciler Ersarılar²ın arasında yer alıyorlar ancak bunların çoğunluğu 1670'lerden itibaren ve daha sonra 1930'larda Afganistan'a göç etmişlerdir. "Diğer Türkmenler, XIX. yüzyılın sonlarında ya da Sovyetler Birliği'nde 1920'lerde aşırı reform politikalarının başlatılmasının ardından Afganistan topraklarına göç etmişlerdir" (Clark, 1998, s. 10). Mark Slobin (1976) de, Bregel'den alıntılar yaparak yaptığı açıklamada Türkmenlerin, 17. yüzyıldan beri Afganistan topraklarında yaşadığını şu şekilde açıklamaktadır. "Afganistan Türkmenlerinin büyük çoğunluğu, kabaca 1915-1940 yılları arasında Sovyet sınırlarından geçip gelen yeni göçmenler olsa da XVIII. ve hatta XVII. yüzyıl kronolojisi (chronicles), Afgan Türkistanı'nın Andkhoy ve Akça bölgelerinde büyük Türkmen gruplarının bulunduğunu göstermektedir" (Slobin, 1976, s. 12).

Tacik tarihçi Kamoluddin Abdullaev'e (2018) göre, Orta Asya Müslümanlarının dışarıya ilk göç etmelerine Kızıl Ordu'nun Buhara Emirliği'ni işgal etmesi neden oldu ve bu olay çoğunlukla sınır bölgelerinin nüfusunu oluşturan göçebe ve yarı göçebe Özbek ve Türkmen boylarını etkiledi. Rusya ile Afganistan arasındaki sınır çizgisinin belirlenmesi, bazı Türkmenleri Afganistan topraklarında bıraktı, onların büyük çoğunluğu Ersarılar idi (Bregel, 2003, s. 74). Afgan Emiri Abdurrahman Han dönemine denk gelen 1880'li yıllarda Afganistan'ın kuzey ve kuzeybatı bölgeleri ile Rusların kontrolündeki Türkistan arasında karşılıklı göçler yaşandı. Abdurrahman Han, ülkenin kuzey bölgelerinin nüfusunu Peştunlaştırmaya çalışırken, Afganistan topraklarında yaşayan birçok Türkmen ve Özbek

² Türkmenlerin en büyük boylarından biri

Buhara Emirliği topraklarına kaçtılar. Rusların kontrolündeki Türkistan'dan ise Afgan Türkistanı'na mülteci akımları gerçekleşti. "Semerkant'ın Rusların eline düşmesiyle beraber belirsiz sayıda bir mülteci kitlesi Amuderya'dan Belh'e geçti. Aynı şekilde Rusların Göktepe savaşında (1881) Türkmenleri yenmesiyle de çok sayıda Türkmen göçmen Afganistan topraklarına kaçtılar" (Bleuer, 2012, s. 73).

Çoğunluğu 1920'li ve 30'lu yıllarda günümüz Türkmenistan Cumhuriyeti topraklarından göç edip gelmiş olan Türkmenler, Afganistan'ın kuzey bölgesini kendilerine kalıcı yaşam yeri olarak seçmişlerdir. Afganistan'ın kuzeyinde yaşayan Türkmenlerin büyük çoğunluğu özellikle Ekim Devrimi'nde bugünkü Türkmenistan toprağı olan Çarcöv, Lebap ve civarından göç etmiştir (Şahin, 2016, s. 4). Rasekh (2016), Abdullaev'in Sovyet arşivlerine dayandırarak yazdığı kitabında 1926 yılına kadar, yaklaşık 225,000 Türkmen göçmenin Afganistan'ın kuzey-batısına gelmiş olduğunu aktarır. Kocaoğlu'na (2001) göre M. Nazif Shahrani 1920-1930'larda Sovyet baskısından kaçarak Afganistan'a gelip yerleşmiş olan Türkistanlı muhacirlerin Afganistan'da 1979-1988 yılları arasında Sovyet işgaline karşı direniş hareketlerindeki önemli rollerini belirtir.

Rus Devrimi sırasında ve sonrasında, Sovyet Orta Asyası'ndan Türkmen göç dalgaları yaşandı. Doktora tezi saha çalışmasını 1976-1977 yıllarında Afganistan'da yaşayan Ersarı Türkmenleri arasında gerçekleştirmiş olan Avustralyalı araştırmacı Anna Elisabet Liechti-Stucki'e göre 1918 ve 1935 yılları arasında Orta Asya'dan gerçekleşen tüm göçler doğrudan Sovyet Türkistanı'nda yaşanan doğal afetler ve politik olaylar bağlamında görülebilir. "Çoğunluğu tarımla uğraşan ve Afgan sınırına yakın bölgelerde, Amuderya Vadisi'nde oturmakta olan ilk mülteciler, 1918/1919 yıllarında geldiler. Onlar, memleketlerinin yakınlığından dolayı, çoğunlukla sürülerini ve taşınır mallarını da Afganistan'a getirebildiler" (Liechti-Stucki, 1991, s. 44). Stucki'e göre bu ilk dalga göçmenler Türkmen ve Özbek toplumunun zengin tabakasını oluşturuyordu. Daha sonra Hıve gibi Amuderya Vadisi'nin daha uzak bölgelerinden Afganistan'a gelen göçmenler elleri boş geldiler. Stucki, görüştüğü kaynak kişinin, ilk dalga göçü Sovyet Türkistanı'nda yaşanan şiddetli kıtlığın tetiklediğini ve bunun yazılı kaynaklar ile de teyit edildiğini belirtir. Ona göre, göçmenlerin çoğu Afgan sınırında küçük bir şehir olan Andkhoy yakınlarından geçtiler.

"İkinci dalga göç 1923/1924 yıllarında Basmaçı Hareketi yenilgisinden ve Türkistan'ın bölgelere bölünmesinden sonra yaşandı. 1925-1929 yıllarında Afganistan'a gelen göçmenler çoğunlukla dini baskılardan dolayı memleketlerini terk ettiler" (Liechti-Stucki, 1991, s. 45). Bu yıllarda Rusların Müslümanlara karşı tutumları sertleşmiş ve dini inançlarını yaşamaları

neredeyse imkânsız hale gelmişti. Göçmenlerin son grubu 1935 yılında, Afganistan ile sınırların sıkı bir şekilde kapatılmasından kısa bir süre önce geldi. Bu son grubun gelmesi muhtemelen Sovyet Türkistan'ında gerçekleştirilen tarım arazilerinin kollektifleştirilmesi ile ilgiliydi. "1935 yılına kadar tarım arazilerinin %94'ü Sovyetlerin kontrolüne girmişti" (Liechti-Stucki, 1991, s. 45). Orta Asya Cumhuriyetlerinde varlıklı insanlar, marjinalize edildi ve kentsel alanlardan kırsal alanlara itildi. "Sosyalist Kollektif çiftliklerin oluşumu, binlerce varlıklı çiftçinin Sovyet rejiminden kaçarak sürgünde yaşamasına yol açtı. Özellikle, 1930'larda Kulak denilen zengin çiftçiler ve girişimciler devlet denetimi altına alındılar" (Rahmonova-Schwarz, 2010, s. 13). "Kulaklara uygulanan baskı ve infazlar, çok sayıda insanı Afganistan, İran, Çin, Türkiye, Suudi Arabistan ve Batı Avrupa ülkelerine göç etmeye zorladı" (Kocaoğlu, 2001, s. 15).

Türkmenistan'dan Afganistan'a gelen Türkmenlerin son kafilesini 1936 yılında gelmiştir. Stalin'in sınırları sıkı sıkıya kapattığı bu tarihten sonra iki ülke arasında sınırlı sayıda da olsa kaçak olarak gidip gelmeler belli bir süre devam etmiştir. Afganistan Türkmenlerinden yaşlı insanlar, tanıdıklarından Türkmenistan sınırları içinde kalan eski köylerine geceleyin gidip gelenlerin olduğunu anlatmaktadırlar. Afganistan Türkmenleri arasında, 1915'ten 1936 yılına kadar gelen göçmenlere "muhacir" ve daha önce gelip yerleşmiş olanlara ise "watani" ya da "oturumdar" (yerli) Türkmenler denir. Afganistan Türkmenlerinin yerleşim merkezlerinden bazıları olan Hamyab, Karkın, Kelder, Şordepe gibi ilçelerin sakinleri erken dönemlerde gelmiş olup yerleşik hayata geçmişlerdir. Bunlardan bazıları da Mezar-i Şerif ve Akça gibi yerlere yerleştiler. Bunlara oturumdar Türkmenler denir. Andkhoy Türkmenlerinin ise 1920-30 yılları arasında günümüz Türkmenistan topraklarından geldiği bilinmektedir.

Güney Türkistan (Kuzey Afganistan) Bölgesi

Afganistan dağlık bir ülke olup, Hindukuş dağları ülkeyi kuzey ve güney olmak üzere iki bölgeye ayırmaktadır. Ülkenin, doğalgaz kaynaklarının da bulunduğu kuzey bölgesinde genel olarak Türkler yaşamaktadır. Aslında Büyük Türkistan'ın doğal bir parçası olan ve bu yüzden Güney Türkistan da denilen Kuzey Afganistan bölgesi uzun zamandan beri Türklerin yaşadığı bölgedir. "Afganistan'da ilk Türk varlığı MS. 50'de görülmeye başlanmıştır" (Uçar, 2010, s. 527-528). Türkmenler her ne kadar çok eskilerden beri bu topraklarda yaşıyor olsalar da yoğun olarak XX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Afganistan topraklarına yerleşmişlerdir. "Günümüzde Türkleri Afganistan'ın kuzey bölgelerinde görüyoruz. Onlar güneyde kabaca Hindukuş dağlarına kadar dağılmışlardır. Ülkenin bu bölgesi genel olarak Afgan Türkistanı veya Çahar Vilayat olarak anılmaktadır" (Jarring, 1939, s. 11). Kuzey Afganistan bölgesi 1880'lerde ülkenin birkaç vilayetinden biri olup adı Türkistan vilayeti idi. Merkezi Mezar-i Şerif şehri olan

bu vilayet Afganistan'ın birkaç idari biriminden biri olup günümüzdeki Belh, Cevizcan, Faryab, Saripul, Kunduz ve Bedahşan illerini kapsıyordu. 1890 yılında Katağan-Bedahşan Vilayeti Türkistan Vilayetinden ayrılmış olsa da bu vilayet 1929 yılına kadar idari bir birim olarak varlığını korumuştur. Daha sonra 1946 nüfus sayımı ile beraber Türkistan vilayeti haritadan kaldırılmış ve yerine Katağan vilayeti getirilmiştir. "Katağan, yakın zamana kadar, Afganistan'ın şimdiki Bağlan, Kunduz ve Tahar vilayetlerini içeren tek bir vilayeti idi" (Slobin, 1976, s. 19). Kuzey Afganistan'da geniş ve verimli toprakları kapsayan Katağan vilayeti de 1963 yılında günümüzdeki haliyle Bağlan, Kunduz, Tahar ve Bedahşan vilayetlerine bölünmüştür. Eskiden Türkistan veya Katağan-Bedahşan vilayeti olarak anılan Kuzey Afganistan bölgesi, günümüzde daha küçük birimlere ayrılarak birkaç vilayete ayrılmıştır. Günümüzde Afganistan idari birim olarak 34 vilayete bölünmektedir. Bu 34 vilayetten ülkenin kuzey kısmını oluşturan 10 vilayette Türk nüfusu çoğunluktadır. "Bu bölgede Türkçe bilen biri dil sorunuyla karşılaşmaz" (Oğuz, 2001, s. 44). "Afgan Türkistanı, küçük hanlıklar halinde XIX yüzyılın sonlarına kadar bağımsızlığını korumuş ve Kabil yönetimine tam olarak bağlanmamıştır. Türkistan, Buhara Han'ı ile Kabil Emiri arasında tampon bir bölge idi" (Slobin: 1976, s. 18).

Afganistan Haritasında Güney Türkistan Bölgesi

Bazı dönemlerde Türkistan ve Katağan şeklinde iki ayrı bölge gibi anılmış olsa da Afganistan'ın 10 vilayetini kapsayan ve ülkenin Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan ile paylaştığı kuzey sınırlarını oluşturan Güney Türkistan bölgesi bir bütün olarak Türklerin yaşadığı alan ve ülkenin önemli birkaç bölgesinden biridir. Kuzey Afganistan bölgesi; Badgis, Faryab, Saripul, Cevizcan, Belh, Samangan, Bağlan, Kunduz, Tahar ve Bedahşan vilayetlerini kapsamaktadır. Afganistan'da Türkmenler ve Özbeklerle birlikte Kazaklar, Kırgızlar, Karakalpaklar gibi Türk toplulukları da yaşamaktadır. İsveçli diplomat ve Türkolog Gunnar Jarring'in tespitine göre "Afganistan'da Özbekler, Türkmenler, Kızılbaşlar, Kazaklar, Tatarlar, Karakalpaklar, Avşarlar, Halaçlar, Karluklar, Kırgızlar, Bayatlar, Kıpçaklar yaşamaktadır" (Jarring, 1939, s. 57-73). Afganistan Türklerinin en büyük boyunu Özbekler teşkil etmektedir. Ülkede Özbeklerden sonra en kalabalık Türk grubu ise Türkmenlerdir. Özbekler ve Türkmenler Kuzey Afganistan bölgesinde iç içe yaşamakta ve Türk kültürünün izlerini yaşatmaktadırlar. Kendilerine özgü yaşam biçimi ve kültürel özellikleri ile Orta Asya kökenli bir kavim olan Afganistan Türkmenleri, kendi kültürlerini ve dillerini muhafaza etmektedirler. Afganistan Türkmenlerinde, dini inanç, dil, edebiyat, aile yapısı gibi kültürel unsurlar eski kültürleriyle büyük oranda aynı kaldığı halde, giyim kuşam tarzı, sanat, müzik, spor gibi kültürel öğelerde Türkmenistan Türkmenlerinininkinden farklılık göstermektedir. Netice itibarıyla Afganistan Türkmenleri, yeni yerleşim yerlerinde bu iki kültürün unsurlarını sentezleyerek, kendilerine özgü yeni bir kültürel kimlik inşa etmişlerdir.

Afganistan Türkmenlerinin Nüfusu

Afganistan'da, 1979 yılında yapılmış olan nüfus sayımından sonra, iç savaş, siyasi istikrarsızlık ve merkezi devletin güçsüzlüğü gibi sebeplerden dolayı, ülke çapında nüfus sayımı yapılamamıştır. Bu yüzden ülke nüfusu hep tahminlere dayandırılarak açıklanmaktadır. Afganistan Ulusal İstatistik ve Bilgi Kurumu (AUIBK)'nin 2022-2023 nüfus tahminine göre ülkenin toplam nüfusu 34,262.84 kişi olup bu nüfusun 17,471,68'i erkek ve 16,791,16 kişisi kadınlardan oluşmaktadır. Hal böyleyken Afganistan'da yaşayan etnik grupların nüfus sayıları konusunda da güvenilir bir veri mevcut değildir. AUIBK'nin, Afganistan vatandaşı olan Türkmenlerin sayısı hakkında net bir veri paylaşımı bulunmamaktadır. Afganistan nüfusunu oluşturan diğer etnik gruplar gibi Türkmenlerin sayısı da hiçbir zaman net olarak tespit edilmemiştir. Bu yüzden Afganistan Türkmenlerinin sayısı 200 binden 3 milyona kadar değişen sayılarla ifade edilmektedir.

Yabancı ve yerli araştırmacılar da Türkmenlerle ilgili farklı yıllarda yapılmış olan gözlem ve araştırmalara dayanarak, Afganistan Türkmenlerinin sayısı konusunda tahminlerde

bulunmuşlardır. 1863 yılında Orta Asya gezisinden dönerken Kuzey Afganistan'dan geçen Macar Türkolog ve gezgin Vambery, Türkmen oymaklarının yaklaşık çadır sayılarını verdikten sonra bütün Türkmenlerin sayısı hakkında tahminini şu şekilde açıklamaktadır. "Sözün kısası, Morayef'in iki milyonu aşkın olduklarını tahmin ettiği Türkmenlerin sayısı, benim hesabıma göre bir milyona bile zor ulaşmaktadır" (Vambery, 1993, s. 49). Vambery bu tahmini ile yalnız Afganistan Türkmenlerini değil, Orta Asya'da yaşayan tüm Türkmen nüfusu kastetmektedir. Gunnar Jarring (1939), *On The Distribution of Turk Tribes in Afghanistan* isimli çalışmasında, Türkmenler başlığı altında, Türkmen aşiretlerinin sayılarını farklı kaynaklara dayandırarak şu şekilde açıklamaktadır: "Salorlar'ın 1882 yılında 200 aile olduğunu, Sarıklar'ın 300 ailesinden Afganistan topraklarında 30 ailenin kaldığını, Ersarılar'ın 30-40,000 aile, Tekeler'in 30,000 kişi, Alieli'lerin 3000 çadır ya da 15,000 kişi, Karama Türkmenlerin 12,000 aile olduğunu belirtmektedir. Jarring'in, adı geçen çalışmasında Afganistan'daki Türkmenlerin sayısı başlığı altında (50-51) Aristov ve Reysner'den (1929) alıntılanarak paylaştığı verilere göre, o dönemde, Afganistan topraklarında 50,000 -200,000 arasında Türkmen yaşamaktadır. Jarring (1939, s. 51), Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin sayısını tespit etmenin, zaman zaman Rusya ve İran topraklarına göç ettikleri için çok zor olduğunu belirtmektedir. "Afganistan'a yerleşmiş olan Türkmenlerin sayıları tahmini, en son çalışmanın (1992) yaklaşık 400,000 olarak belirtmesine rağmen, 300,000'den 900,000'e kadar değişmektedir" (Clark, 1998, s. 10). Clark, o dönemde, Afganistan'ın bazı vilayetlerinin Türkmen nüfusunu şu şekilde vermektedir: "Jawzjan vilayetinde 180,912; Kunduz'da 73,220; Faryab'da 50,820; Belh'te 39,036; Samangan'da 20,312; Herat'ta 10,066 Türkmen yaşamaktadır ve bu grupların hepsi kendilerini Türkmen olarak tanımlamakta ve aşiret bağlarını korumaktadırlar" (Clark, 1998, 10).

Kendisi de Afganistan Türkmen'i olan şair ve yazar Abdulkarim Bahman de bu konuya değinmiştir. "Afganistan nüfusu konusunda net bir istatistik yoktur ama günümüzde iki milyondan fazla Türkmen varlığı tahmin edilmektedir" (Bahman, 2001, s. 54). Bahman'a göre, Afganistan'ın Hamiyab, Karkın, Şördepe, Kelder, Çayi (köy), Mengecik, Kalayızal ve Marçak (köy) ilçelerinin nüfusunun tamamı ve Andkhoy, Şibirgan, Akça; Belh ve Faryab'ın Devletabad ilçeleri, Kunduz'un İmam Sahip ve Deşt-i Erçi ilçelerinin de nüfuslarının çoğu Türkmendir.

"Yaşulı" ya da "Aksakal" denen aşiret büyükleri ve kendi kavimlerini ayrıntılarıyla bilen mollalar topluluklarının büyüklüğü, aile ve hane halkı sayısı konusunda en iyi bilgi sahibi kişilerdir. Her yaşulı ve molla kendi kavminin sayısını yaklaşık olarak bilmektedir. Farklı kavimlerin yaşuluları ve mollaları, birbirilerini yakından tanıdıkları için diğer kavimlerin büyüklüğünü de tahmin edebilmektedirler. Her bölgenin yaşulısı ve mollası ile yakın temasta

olan ve özellikle de seçim dönemlerinde yakından ilgilenen Türkmen siyasetçileri de Türkmenlerin sayısını tahmin edebilmektedir. Her biri kendi topluluğunu en iyi bilen bu kişilere, Türkmenlerin sayısının tahmin edilmesinde görüşleri en isabetli sayılabilecek kaynak kişilerdir denebilir. Türkmen siyasetçilerinin tahminlerine göre, günümüzde Afganistan'da 3 milyondan fazla Türkmen yaşamaktadır. Aslında Türkmen büyüklerinin tahminlerini destekleyecek bazı nedenler söylenebilir. Afganistan Türkmenlerinin nüfus artış hızı yüksektir. Nüfus artışının başlıca iki nedeni olan doğum oranı ve göç konusunda Afganistan Türkmenleri diğer etnik gruplara göre farklı bir durumdadır. Büyük çoğunluğu kırsalda yerleşmiş olan Türkmenlerde doğum kontrolü diye bir kavram yoktur. "Doğan her çocuk rızkiyla doğar" anlayışını benimseyen Türkmenler çok çocuk yaparlar. Mümkün olan en erken yaşta çocuklarını evlendirmeye çalışırlar. Genç bir nüfusa sahip olan Türkmenler arasında, çok yaygın olmasa da iki ve üç eşlilik de vardır. Aile bağları güçlü olan Türkmenlerde boşanma oranı çok düşüktür. Göç konusunda da Türkmenler Afganistan'da yaşayan diğer etnik/ bölgesel gruplar arasında en az göç eden grup sayılırlar. Büyük çoğunluğu tarım, hayvancılık ve halıcılık ile uğraştıkları için iç savaştan ve ekonomik krizden şehirdeki topluluklara göre daha az etkilenen Türkmenlerden yurtdışına göç eden aile sayısı azdır. Bunlara rağmen Türkmenlerin sayısının devletin resmi kayıtlarında daha az olarak tahmin edilmesi belki şu sebeplerle açıklanabilir: Türkmenler zaruret olmadıkça, çocuklarını nüfusa kayıt yaptırmayıp kimlik almadıkları için onların arasında kayıtlı olmayan çocuk ve hatta yetişkin (özellikle kadınlar) sayısı hayli yüksektir. Türkmenlerin kayıt esnasında, çok yaygın olmasa da, görevli memur tarafından bilinçli olarak nüfus kütüklerine Türkmen olarak değil de başka bir etnik grubun mensubu olarak kayıt edilmesi defalarca tanık olunmuş bir gerçekliktir.

Sonuç

Orta Asya'da yüzyıllarca göçebe olarak yaşamış olan Türkmenlerin kökeni Oğuz boylarının isim babası olan efsanevi Oğuz Han'a dayanmaktadır. Oğuz Türk grubuna mensup olan Türkmenler, XX. yüzyıla kadar Orta Asya bozkırlarında sürekli göç etmişlerdir. XI. yüzyıldan itibaren Oğuz kabileleri Türkmen şeklinde anılmaya başlanmıştır. XIII. yüzyıllardaki tarihi kaynaklarda geçen soy kütüğüne göre, 24 Oğuz boyu vardır. Bu 24 Oğuz boyunun çoğunun adı hala günümüz Türkmen boylarının adlarıdır. Türkmenler, Afganistan'ın kuzey sınırlarının XIX. yüzyılın son çeyreğinde tespit edilmesinden daha önce de bu bölgede yaşamakta idiler. Ancak Afganistan Türkmenlerinin çoğu 1915 yılından sonra bu bölgeye gelmişlerdir. Türkmenler, Sovyetlerin yoğun baskısı sonucunda Orta Asya'dan Afganistan topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Türkmenlerin Kuzey Afganistan bölgesine göç etme süreci 1930'lı

yılların sonuna kadar sürmüştür. Kendilerine özgü yaşam biçimlerini, dillerini, dinlerini ve kültürel özelliklerini yaşatan Afganistan Türkmenleri, Güney Türkistan ya da Afgan Türkistan'ı da denilen bölgede yerleşmiş durumdadırlar. Türkmenler, yoğun olarak Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Faryab, Badgis, Cevizcan, Belh, Kunduz, Bağlan ve batıda bulunan Herat vilayetlerinde yaşamaktadırlar. Nüfuslarının üç milyondan fazla olduğunu iddia eden Afganistan Türkmenleri tarım, hayvancılık, halıcılık ve ticaret gibi mesleklerle uğraşmaktadırlar. Erkekler daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşırken kadınlar çocuk yetiştirmek ve ev işlerinin yanında halı ve kilim dokuyarak aile ekonomisine katkı sağlamaktadırlar. Afganistan Türkmenleri dillerini, eski geleneklerini ve kültürlerini korumayı başarmış ve hatta yakın zamana kadar göçebelik özelliklerini bile devam ettirmişlerdir. Türkmenler, Afganistan'da yaşayan diğer etnik gruplar arasında, geleneklerini ve anadillerini muhafaza etme konusunda en başarılı gruplardan biridir.

Kaynakça

Afganistan Ulusal İstatistik ve Bilgi Kurumu 2022-2023 yılı raporu.

Afganistan 2014 Anayasası.

Abdullaev, K. (2009). From Xinxian to Khorasan: History of the Central Asian Migration of 20th Century, Dushanbe, Irfon.

ÂRIZ, G. J. (2003). Serhadat ve Taksimatı İdariyi Afganistan: Der Tûlı Tarikh, Kabil, Khatiz Biyaraghawonei İdare.

Bahman, A. (2001). Turkmen Görünüşü Tarikhta, Kabil, Al-Biruni Printing Press

Bleuer, Ch. (2012), State-Building, Migration And Economic Development On The Frontiers Of Northern Afghanistan And Southern Tajikistan, Journal Of Eurasian Studies, 3, 69-79.

Bregel, Y. (2003). An Historical Atlas of Central Asia (Handbook of Oriental Studies, Section 8, Volume 9, Leiden&Boston (Brill).

CLARK, L. (1998). Turkmen Reference Grammar, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

ERÖZ, M. (1991). Yörükler, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Grousset, R. (1980). Bozkır İmparatorluğu, (Çev. M. Reşat Uzmen), İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Kafesoglu, İ. (1958). "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti", Jean Den armağanından Ayrı Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 121-133.

Kara, M. (2002). Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi (14).

KAŞGARLI, M. (1985). Dîvânü Lûgati't-Türk (Çev. Besim Atalay), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kocaoğlu, T. (2001). Türkistan'da Yenilik Hareketleri ve İhtilaller: 1900-1924, UZNEĐ, Heemstede.

- Liechti-Stucki, A. E. (1991). *The Ersari Turkmen of Afghanistan: Some Aspects of Social and Economic Organization and Change in a Central Asian Turkic Society*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Australian National University.
- Rahmonova-Schwarz, D. (2010). *Migrations During the Soviet Period and in the Early Years of USSR's Dissolution: A Focus on Central Asia*, *Revue Européenne des Migrations Internationales*, cilt 26, sayı 3, Aralık, sayfa 9-30.
- Rasekh, M S. (2002). *Tarikh ve Farhangi Turkmenha*, Kabil, İntişarat-i Mayvand.
- Rasekh, M. S. (2016). *A Study of the Turkmen Dialects of Afghanistan Phonology – Morphology – Lexicon – Sociolinguistic Aspects*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Humboldt Üniversitesi.
- Slobin, M. (1976). *Music in the Culture of Northern Afghanistan*, Division I Faculty Publications, Paper 103, Wesleyan University.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı – Destanları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Taşagıl, A. "MANGIŞLAK", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mangislak> (02.02.2023).
- ŞAHİN, S. (2016), *Afganistan'daki Türkmen Varlığı ve Kültürü Üzerine*, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 5/3 2016 s. 1144-1160*.
- UÇAR, F. (2010). *Türk Dünyası*, Konya, Çizgi Kitabevi.
- Vambery, A. (1993), *Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi*, İstanbul, Ses Yayınları.

Extended Abstract

This article aims to evaluate the views on the origin of Turkmens and to reveal their settlement processes in Afghanistan. Scanning, analysis, and synthesis methods are used in the article. The origin of the Turkmens is based on the legendary Oghuz Khan, who is considered to be the ancestor of the Oghuz Turks. The Turkmens, who, like other Turks living in Central Asia, have adopted a nomadic lifestyle for many years, are among the Turkic tribes belonging to the Oghuz group. Some Oghuz tribes started to be mentioned as Turkmens in the 10th century. For a while, the words Oghuz and Turkmen were used synonymously for these tribes, then they were called Turkmens. Mahmut al-Kashgari also referred to these tribes as 'Oguz Turkmens' or 'Turkmen Oghuzes' in his comprehensive dictionary. There are 24 Oghuz tribes according to the genealogy in the historical sources of 13th century. The names of most of these 24 Oghuz tribes are still the names of today's Turkmen tribes. At that time, the word Turkmen had acquired a special meaning of "Muslim Turk" among the Muslims of Transoxiana. Various opinions have been put forward about the meaning, structure, and etymology of the Turkmen's name. There is a difference of opinion that the name "Turkmen" derives from the word "Turk" and the suffixes "manend", "iman" and "men/man".

The Turkmens, who have lived a nomadic lifestyle for centuries, have constantly moved and occupied various places in the Central Asian steppes. One of these places is the Mangıslak peninsula, where Turkmens have stayed there for about seven centuries. Mangıslak peninsula, one of the oldest settlements of Turkmens, is a mountainous region located on the eastern shore of the Caspian Sea, within the borders of Kazakhstan. This peninsula, formerly called Siyahkûh (black mountain), is located within Kazakhstan's Aktau city of Mangistav Province. Turkmens have lived in this region from the 10th to 17th centuries. Turkmens were very hard-tempered people due to the lifestyle they lived and the influence of the environment. They were warlike people and loved to live free. At the same time, they were honest, righteous, and hospitable people. Turkmens have brown skin close to yellow, high cheekbones, black eyes, and straight and black hair. Turkmen men used to shave their hair. They wear wide and long dresses and leather shoes.

The original homeland of the Turkmens is the steppes stretching between the Amu Darya River and the Caspian Sea in Central Asia. Turkmens have been shepherds and had livestock for centuries in the high plains and plateaus of Central Asia and have lived a steppe life. Turkmens, who used to have a nomadic lifestyle and were engaged in animal husbandry, have always migrated with their animals to the steppes of Central Asia for different reasons, and it took a

long time for them to settle down. Today, the majority of Turkmens live in the Republic of Turkmenistan, where the Karakum Desert is also within its borders. The northern region of Afghanistan, which is the immediate southern neighbor of Central Asia and is also called Afghan Turkestan, is actually a natural part of Great Turkestan. That's why the region is called Southern Turkestan and Turks have always lived there. Today, many Turkic tribes, most of whom are Uzbeks and Turkmens, keep their languages, traditions and cultures alive in this region. Today, in Afghan Turkestan, which covers 10 provinces of Afghanistan, which is divided into 34 provinces, a person who speaks Turkish does not encounter a linguistic problem.

Turkmens had been living in this region before the demarcation of the northern borders of Afghanistan in the 19th century. However, most of the Afghan Turkmen came to this region after 1915. Turkmens migrated from Central Asia to Afghanistan as a result of the intense pressure of the Soviets. This migration process to northern Afghanistan lasted until the end of the 1930s. Afghan Turkmens, who kept their lifestyles and cultural characteristics alive, mostly live in Faryab, Badghis, Jawzjan, Balkh, Kunduz, Baghlan and Herat provinces. Afghan Turkmens, who claim that their population is more than three million, are engaged in occupations such as agriculture, animal husbandry and carpet weaving. Speaking in their mother tongue (Turkmen language), Afghan Turkmens have managed to preserve their language, old traditions and cultures until today, and until recently, they even continued their nomadic characteristics by migrating to the pastures with sheep herds in the spring. Turkmens live in towns such as Dawlatabad, Andkhoy, Shibirgan, Akcha, Charbolek, Shordepe, Kaldar, Akdepe and Imam Sahib in the northern regions of Afghanistan. These people, which have been dealing with agriculture and animal husbandry for a long time, contribute significantly to the economy of Afghanistan with their unique traditions and cultures, and products such as hand-woven carpets and the karakul sheepskin and lambskin.